

EDICE ORIENT

ACADEMIA

USÁMA IBN MUNKIZ
KNIHA ZKUŠENOSTÍ ARABSKÉHO
BOJOVNÍKA S KŘIŽÁKY

ŽIVOTNÍ A LITERÁRNÍ ZÁPASY SYRSKÉHO RYTÍŘE

„Chce-li kdo přijíti ke mně, zapři se, vezmi na sebe svůj kříž a následuj mne!“ Těmito slovy evangelia vyzval papež Urban II. ve svém závěrečném projevu na koncilu v Clermontu nevládného listopadového dne roku 1095 přítomné církevní a světské velmože k osvobození Svaté země, božího hrobu a východních křesťanů z područí pohanských saracénských barbarů. Neskrblil sliby pro ty, kdo se tohoto úkolu budou ochotni ujmout, neváhal však ani ukázat na nebezpečí a útrapy spojené s takovým podnikem. Tato rizika se však zdála přítomným nepatrná. Hmotné a náboženské výhody papežem zaručené pro všechny účastníky této dobovačné pouti, naděje na kořist, na pohádková bohatství Východu, na léna a državy, které tehdejší feudální Evropa již nemohla drobné šlechtě a mladším šlechtickým synům poskytovat, převažovaly hluboko miskuvah. Hmotné cíle zastírala hesla o bohulibosti boje proti nevěřícím. Cílem byla přece ochrana svatých míst, která se rozhodla vzít pod svou ochranu a do své moci církev západní, když Byzantská říše nebyla schopna či ochotna je vyrvat nevěřícím z rukou. Ta a spolu s ní východořímská církev až do té doby samojediné rozhodovaly o věcech křesťanských ve východním Středomoří a na Východě. Svatá Stolica byla rozhodnuta prostřednictvím křížové výpravy a tím, že se vytvoří státy závislé na kurii, rozbit tento byzantský monopol, zahájit s Byzancí

a její církví otevřený zápas o východní křesťanský svět.

Nadšení, které se zmocnilo posluchačů papežova projevu, ovládlo celou západní Evropu. Vzešlo z něho první veliké tažení poutníků — ozbrojených družin a vojsk francouzských, porýnských, normanských a italských feudálů i zástupů prostých věřících. Bylo to první z tažení, která vstoupila do dějin Evropy a Středomoří pod názvem křížové výpravy a která se mezi lety 1096—1270 ještě šestkrát opakovala. Kromě těchto výprav přicházel do křížáckých přístavů na syropalestinském pobřeží slabý sice, ale nepřetržitý proud nových poutníků-bojovníků, obránců dobytých území. Na všech výpravách se podílela svými loďmi jihofrancouzská a hlavně italská města, která na této účasti založila svou prosperitu. Tato města zřídila pravidelné linky, které je spojovaly s přístavy na latinském Východě, a z přepravy poutníků, bojovníků a zbraní si udělala výnosný obchod. Nebýt tohoto spolehlivého spojení s Evropou a přísunu čerstvých sil ze Západu, podlehly by latinské státy v Palestině a Sýrii velmi brzy po svém vzniku tlaku muslimských sousedů. Jen této podpoře vděčily za svou poměrně dlouhou, téměř dvě stě let trvající existenci.

Italská města bohatla na přepravě a navíc vedla na Východě čilý obchod s evropským zbožím, především se zbraněmi a surovinami sloužícími válečným účelům — dřevem, železem a smolou. Přes hrozby papežské kurie neváhala jimi zásobovat také muslimské státy. Za ně pak dovážela do Evropy orientální produkty — látky, koření a luxusní zboží.

Když se na podzim roku 1096 setkala několik proudů účastníků první výpravy v okolí Konstantinopole, vydali se poutníci na cestu přes Anatolii. Probili se územím, které krátce předtím ovládli seldžučtí Turci, a po velkém strádání vedrem, nemocemi a hladem dosáhli jihovýchodního cípu Malé Asie, Kilikie, které vládla křesťanská arménská dynastie. V říjnu 1097 se výprava zastavila pod hradbami prvního severosyrského muslimského města, před Antiochií. S jejím obléháním jsou spojeny první územní zisky křižáckých baronů.

Opustiv obléhání, odešel hrabě Balduin de Boulogne ke dvoru arménskému vládcu Edessy (dnešní Urfy) a při první příležitosti strhl na sebe vládu nad územím svého hostitele. Tak v březnu 1098, dříve než padlo první muslimské město, vznikla na území již dříve ovládaném křesťanským mocnářem první křižácká država — knížectví edesské. Když pak v létě téhož roku bylo Antiochie konečně dobyté, vytvořilo se druhé knížectví, antiochijské. Do jeho čela byl postaven druhý nejvýznamnější feudál celé výpravy, normanský kníže Bohemond. Ve snaze upevnit a rozšířit své zisky zabírala křižácká knížata po celý zbytek roku další území podél syrského pobřeží směrem na jih a teprve na počátku roku 1099 se odhodlala vydat ke konečnému cíli celé výpravy — k Jeruzalému. V polovině roku Jeruzalém po krátkém obléhání padl. Děkovnou pobožností v chrámu Božího hrobu, která byla sloužena uprostřed všeobecného plenění a strašlivého masakru jeruzalémského obyvatelstva, jemuž padli za oběť stejně muslimové a židé jako křesťané, vyvrcholilo vítězství křižáckých zbraní. Svaté město a další posvátná místa křesťanů byla osvobozena.

Poutníci, účastníci výpravy, se cítili zproštěni přijatých závazků, neboť splnili vše. Veliká většina z nich se tedy vrátila domů, aby vydala svědectví o skvělém vítězství. Zbylí členové výpravy se tím ocitli v nezáviděníhodné situaci. Vždyť k ochraně dobytého Jeruzaléma a obou knížectví na severu, která s Jeruzalémem spojoval pouze úzký a dlouhý koridor, zůstalo jen několik set jezdců a pár tisíc pěšáků. Nerozhodnost muslimských vládců, neznalých dalších cílů křesťanských útočníků, způsobila, že křižácké státy tyto kritické chvíle bez ohrožení přečkaly a v následujících letech svá území nepřetržitě rozšiřovaly, až vytvořily souvislé teritorium, které dosáhlo největšího rozsahu kolem první čtvrtiny 12. století.

Od Antiochie na severu se táhlo podél pobřeží až ke Ghazze na jihu a do vnitrozemí zasahovalo nejhluběji na severu v knížectví edesském a na jihu v království jeruzalémském. Tento nejrozsáhlejší z latinských států sahal od libanonského pohoří na severu přes celou Palestinu až k Akabskému zálivu a Sinajskému poloostrovu na jihu a překračoval na východní břeh Jordánu a Mrtvého moře.

V roce 1100 bylo vyhlášeno jeruzalémské království a edesský kníže Balduin byl zvolen jeho prvním králem. Na území mezi knížectvím antiochijským a královstvím jeruzalémským bylo v roce 1109 pod vládou knížete Bertranda vytvořeno knížectví tripolské. Jeho zázemí tvořila severní část libanonského pohoří.

Na území, které až dosud bylo převážně pod vládou muslimských vládců a převážně též s muslimským obyvatelstvem, vzniklo takto během několika let několik států, jejichž ideový svět stejně jako politické zájmy či společen-

ské zřízení a zvyklosti byly odlišné či v přímém rozporu s okolním muslimským světem. Rychlost a snadnost, s jakou tyto státy vznikaly, a poměrně slabý odpor, na nějž dobyvatelé naráželi, jsou okolnosti, které v první chvíli mohou překvapovat. Bližší pohled na muslimský tábor oné doby ukazuje, že ony úspěchy křížáckého tažení dovolila jedině kritická politická situace, v níž se muslimský Východ na konci 11. století právě nacházel.

Ve druhé polovině 11. století prošla oblast západní Asie hlubokými změnami etnickými, společenskými a politickými. První masová migrace tureckých kmenů na Blízký východ, příliv oghuzských Turků ze Střední Asie pod vedením náčelníků z rodu Seldžükova, změnila složení obyvatelstva Íránu, Iráku a Malé Asie. Z kmenových předáků vytvořila novou vládnoucí vrstvu, která vytlačila íránské statkářské velmože z vedoucích míst, smetla jejich představitele, ší'itskou dynastii Bújovců a zbavila abbásovského chalífu jejich poručníkování. Seldžüický vůdce Tughril bek obsadil Baghdád, prohlásil se chalífovým ochráncem a přijal od něho titul sultána. Přistěhovalci byli ortodoxní sunnitští muslimové a jejich postup ovládala idea boje za ortodoxii, za její vítězství na území islámského světa a za její rozšíření na ostatní svět. Obrátili se proto proti dvěma dalším východním říším: proti ší'itskému chalífátu Fátimovců v Egyptě a v Sýrii a proti Byzantské říši, s níž obnovili tradiční válečný stav s nebyvalou prudkostí. Podařilo se jim prorazit byzantskou obranu na hranicích a v roce 1071 jim vítězná bitva u Malázgirtu otevřela celou Anatolii.

Turci pronikli až do blízkosti Konstantinopole a na břehy Dardanel.

K dobytí Cařihradu se jim již nedostávalo sil a stejně nebyli dosti silni k tomu, aby vyvrátili panství šíitských Fátimovců; stačili však na to, aby se zmocnili celé Sýrie a severní Palestiny s Jeruzalémem.

Fátimovský stát tvořil ve druhé polovině 11. století protipól seldžücké říše na Blízkém východě. Je možno říci, že v oné době byl sice na vrcholu rozkvětu, ale současně již také na počátku pozvolného úpadku. Narůstající autorita vysokých vojenských hodnostářů, jejich zápas o moc, neklid v armádě a z toho plynoucí oslabování chalífova vlivu na vývoj událostí se začaly projevovat jako neklamné známky úpadku již za dlouhého panování chalífy al-Mustansira (1036—1094). Nepříznivý politický vývoj ovlivnilo několik živelních pohrom, z nichž nejhorší byl sedm let trvající hladomor v letech 1065—1072. Také ideologická fronta ismá'ílíje, jejíž politické aspirace Fátimovci ztělesňovali, se rozštěpila, když se v devadesátých letech vytvořila nizáróvská frakce. Ta prosazovala své politické cíle cestou individuálního teroru. Používala k tomu speciálně připravených lidí. Svá centra měla nizáríja v severním Íránu a horských oblastech syrského přímoří. Její činnost měli příležitost poznat i křižáci; ostatně arabské pojmenování členů této sekty — hašíší — přešlo ve zkomolené podobě — assassin — ve významu „vrah“ do všech románských jazyků.

Zlom v dějinách seldžücké říše přinesl rok 1092. Tehdy zemřel poslední veliký seldžücký sultán, sultán Malikšáh, a s ním skončilo i vrcholné období. Říše se v dynastických sporech rozpadla na několik států, v nichž

vládli členové vedlejších linií dynastie ve větší či menší závislosti na hlavním sultánovi vládnoucím v Íránu. Za nezletilé vladaře řídili státní záležitosti jejich vychovatelé a poručníci, atabekové. Jiné státy vznikly pod vládou místních guvernérů, kteří na rozdíl od členů seldžüického rodu byli na hlavním sultánovi nezávislí. V Malé Asii vznikl tehdy nezávislý sultanát pod vládou emíra Kilidže Arslana a stát rodu Dánišmendova. V severní Mezopotamii pak, v okolí Dijár Bakru a Mardinu, vznikly dva státy dynastie Artukovské. Sýrie byla rozdělena mezi Malikšáhovy synovce — Ridvána, který z Halabu ovládal sever země, a Dukaka, který sídlil v Damašku a spravoval jih. Syro-libanonské přímoří ovládali místní drobní vladaři, více či méně nezávislí.

Tyto státy a jejich vladaři vedli mezi sebou neustálé drobné války, a nedůvěra a nepřátelství, které určovaly jejich vzájemné vztahy, byly jistě hlavní příčinou udivujícího úspěchu křižáckého tažení ke Svatému hrobu.

Kromě toho vpády křesťanských vojsk a podrobení některých území křesťanskými vladaři nebyly v dějinách Sýrie ničím neobvyklým. Sýrie byla totiž po dlouhá staletí základnou pro pravidelně se opakující výpravy proti byzantským pohraničním krajům ve východní Anatolii a několikrát zažila byzantské protiútoky, které pronikaly někdy značně hluboko do země. Vždyť ještě krátce před příchodem křižáků byla Antiochie v byzantské moci.

Navzdory všem protikladům mezi západokřesťanskými vetřelci, či — jak je muslimové nazývali — Franky, a jejich muslimskými sousedy zařadily se latinské státy do složitých mocenských vztahů na Blízkém vý-

chodě, nuceny k tomu především svými politickými a hospodářskými zájmy. Staly se součástí tohoto východního světa, který jejich existenci bral realisticky na vědomí, dovedly se rychle orientovat v jeho těžko přehledných poměrech, uměly využívat jeho rozporů jak proti muslimským sousedům, tak proti soupeřům z řad křesťanských vladařů — křižáckých i jiných. Při tom všem je nepochybné, že jejich trvalá existence nebyla možná. Byly v islámském světě zcela cizím tělesem, organismem neschopným podlehnout oné žíravé asimilující síle islámského prostředí, neochotným se jí poddat, chránícím se proti ní neustálou regenerací své politické, kulturní a ideologické síly. Tato uzavřenost z nich činila jednotku, jejíž vazby s novým prostředím nebyly natolik silné a takového druhu, aby z nich činily jeho integrální součást, a naopak byla jejich uzavřenost příčinou toho, že toto prostředí je nutně muselo dříve či později vyloučit.

Muslimská protiofenzíva začala v prvních letech 12. století. Zahájili ji mósulský atabek a mardinský artukovský emír, kteří v roce 1104 v bitvě u Harránu porazili spojená křižácká vojska. V roce 1110 se pokusil mósulský atabek Maudúd bez úspěchu o dobytí Edessy a v roce 1113 ztroskotalo jeho tažení proti jeruzalémskému království zásluhou podpory, kterou králi poskytl antiochijský kníže Tancred a hrabě tripolský Bertrand. Maudúdovy akce proti křižákům sledovali s nedůvěrou syrští velmoži, kteří v něm viděli prodlouženou ruku selďückého sultána, s jejíž pomocí měli být podrobeni. To bylo důvodem k tomu, že z návodu damašského atabeka Tughtekina byl Maudúd v Damašku zavražděn a že syrská knížata vytvořila s franskými knížaty koalici

namířenou proti novému mósulskému vládcí a jeho atabeku. Sultánova armáda, které velel emír Bursuk a která měla tuto koalici rozbít, byla v roce 1115 v bitvě u Tell Dánís rozdrčena spojenými vojsky koalice pod velením antiochijského knížete Rogera. Teprve po čtyřech letech se odhodlal artukovský emír Ílghází z Mardinu k novému útoku proti Antiochii. V bitvě u al-Balátu padl kníže Roger a křesťanské ztráty byly tak veliké, že kronikáři nazvali bojiště „krvavým polem“. Porážka u Tell Dánís byla odčiněna. Jeruzalémský král a kníže edesský Balduin II. se musel sám ujmout vlády v Antiochii. Několika vojenskými akcemi odvrátil prozatím zkázu knížectví. Na výpravě k ochraně Edessy, jejíhož knížete Joscelina Ílghází zajal, však padl do zajetí také Balduin II.

Třebaže křižácké státy také tuto situaci přestály bez územních ztrát, byly události, které ji vytvořily, předzvěstí mnohem vážnějšího vývoje.

Náboženská nesnášenlivost Franků, dvojakost politiky syrských velmožů a labilnost heterodoxních skupin vyvolávaly v muslimském obyvatelstvu křižáckých států i mezi obyvateli území muslimských vládců stále větší nervozitu. Této nálady začali — z přesvědčení i ve vlastním zájmu — využívat mósulští atabekové, emír Ak Sonkur al-Bursukí a po něm jeho syn 'Imáduddín Zenkí. Emír Zenkí po roce 1127 vytvořil silný stát s centry v Mósulu a Halabu, který zabíral také velikou část severní Mezopotámie. Využívaje všeobecné averze proti Frankům, obnovil Zenkí výzvu ke svaté válce proti nim. Pod záminkou tohoto boje, a také aby posílil jeho účinnost, sledoval další politický cíl: byl rozhodnut skoncovat s roztříštěností v Sýrii a sjednotit syrské unitrozemí pod

svou vládou. To ovšem byly cíle, kterým se syrská knížata vždy stavěla na odpor. Doba pro uskutečnění snah atabeka Zenkího ještě neuzrála. Zenkí vedl sice úspěšné boje s Franky, sjednotit Sýrii se mu však nepodařilo. Damašští Bōriouci, aby se Zenkímu ubránili, neváhali uzavřít s jeruzalémským královstvím spojenecký svazek, který musili stvrdit odstoupením jižních pohraničních území. Tyto nezdary přiměly Zenkího k většímu zájmu o severní Sýrii — rozšiřoval své území v Kurdistánu a bojoval s Artukovci. V roce 1145 se mu během tažení proti artukovskému vládci Temürtašovi a jeho křížáckým spojencům podařilo bez obtíží zmocnit se Edessy ponechané bez obránců. Toto vítězství mu mezi muslimy založilo slávu obránce islámu a mělo stejně mocný ohlas na Západě jako na Východě.

V Evropě byla vyhlášena další křížová výprava. Pod vedením francouzského krále Ludvíka VII. a německého krále Konráda III. dorazila tato druhá výprava po velikých obtížích v roce 1148 do franských přístavů. Do Sýrie přišly demoralizované trosky zástupů, které se vydaly z Evropy. Po vykonání pouti zbylo z celé výpravy jen docela málo rytířů, a oba monarchové se nechali zlákat k tažení proti Damašku. Sotvaže se však oblehatelé doslechli, že k Damašku se s vojskem blíží atabek Núruddín Mahmúd, syn atabeka Zenkího, rozprchli se.

Druhá výprava skončila naprostým fiaskem. Byl to neklamný důkaz toho, že křížácké státy nejsou schopny se prosadit proti rostoucí síle muslimských protivníků. Nejnebezpečnějším z nich byl atabek Núruddín. Z otcovy říše zdědil jižní část a centrem svého státu učinil Halab. Byl nejen důsledným pokračovatelem otcovy

politiky vůči Frankům — v roce 1151 dokončil likvidaci edesského knížectví —, nýbrž vyvíjel systematický tlak na západ a na jih. Křižáky zatlačil na západní břeh Orontu a v roce 1154 odstranil dynastii damašských Bōriovců. Tato událost vytvořila pro křižáky nebezpečnou situaci: celé syrské území bylo sjednoceno v rukou energického vládce a rozhodného nepřítele všeho nesunnitského, muže, který vyhlásil svatou válku všemu, co odporovalo islámské ortodoxii. Vedl proto boj nejen s Franky, nýbrž i s jejich skutečnými či potenciálními spojenci mezi muslimy. Proto museli zmizet damašští atabekové a bylo třeba dobýt dalších měst a hradů, které byly v rukou nezávislých vladařů. Kromě tohoto boje, vedeného silou meče proti vnějším nepřítelům, usiloval Núruddín o sjednocení ideologické: o odstranění ší'ity a sekt od ní odvozených. Přítomnost těchto frakcí na území jeho státu či mimo ně skýtala křižákům příležitost využívat jich jako spojenců. Núruddín s nimi vedl nesmiřitelný politický a ideologický boj. Příslušnost k nesunnitským směrům byla kvalifikována jako kritika režimu či jako odboj a s jejich stoupenci bylo podle toho nakládáno.

Byla to pro křižáky hrozná situace, jejíž povážlivost poněkud zmírňoval jen nový smluvní svazek s Byzancí. Tu však se naskytla jeruzalémskému králi příležitost zmírnit nebezpečí a získat nad Núruddínem dokonce převahu intervencí do vnitřních záležitostí svého jižního souseda — fátimovského Egypta.

Politická krize, která v Egyptě začala již v 11. století, se v následujícím století dále zostřovala. Rychlé střídání

vezírů a vojenských hodnostářů, kteří vládli místo chalífů, často nezletilých chlapců, odstraňovaných a dosazovaných intrikami nejvyšších dvořanů, a opakující se revolty ve vojsku přivedly fátimovský chalífát na pokraj neodvratného konce. Věci došly v šedesátých letech 12. století tak daleko, že fátimovský chalífát a centralistvost jeho území se staly předmětem sporu nejen mezi hodnostáři káhirskeho dvora, nýbrž i zahraničních mocností — jeruzalémského krále Amalrica a atabeka Núruddína. Král Amalric si uvědomoval smrtelné nebezpečí, které by hrozilo křižáckému panství v Palestině ze syrsko-egyptské říše, stejně jako to viděl jasně Núruddín. Mezi oběma se rozpoutal boj o podporu vezíra Šávara, který využíval obou k udržení své moci. Balancování mezi nimi skončilo v roce 1168 Šávarovým zavražděním. Jeho místo zaujal Núruddínův vojevůdce a Amalricův protihráč v Egyptě, emír Šírkúh. Když ten následujícího roku zemřel, vystřídal ho jeho synovec Saláhuddín Júsuf ibn Ajjúb, na Západě známý jako Saladin. Prostřednictvím těchto dvou mužů chtěl Núruddín prosazovat v Egyptě svůj vliv. Avšak Saláhuddín nedbal jeho výzev, aby obnovil v Egyptě vládu sunny a odstranil ší'u, a tak vztahy mezi oběma byly stále napjatější. Když v roce 1171 zemřel chalífa al-'Ádid, skončila vláda Fátimovců a skončil i jejich vzdorochalífát. Saláhuddín rozhodl, aby se jméno 'abbásovského chalífy opět citovalo v páteční modlitbě, a restauroval v Egyptě vládu sunnitské ortodoxie. Ale ani pak se Núruddínův poměr k Saláhuddínovi nezlepšil. Navzdory Saláhuddínově lojalitě se Núruddín začal obávat, že v novém egyptském vládcu, který mu byl formálně podřízen, vyrůstá nebezpečný sok. Jen

Núruddínova smrt v roce 1174 předešla válečné konfrontaci. Saláhuddín, jehož pozice v Egyptě byla již dosti pevná, vydal se neprodleně do Sýrie, odstranil nezletilého Núruddínova nástupce a jako morální dědic Núruddínova odkazu se ujal vlády nad jeho územím a dal se 'abbásovským chalífou investovat jako sultán nové egyptsko-syrské říše.

Osud křižáckých států se zdál naplněn. Možnost egyptsko-syrské jednoty se stala skutečností. Kritická situace, zdůrazněná bezvýsledným voláním o pomoc k papežské stolici i neschopností Byzance přispět ku pomoci, vyvolávala nervozitu a napětí. Spory v nástupnických otázkách nadto tříštily franské síly do mnoha frakcí. Tak se stalo, že franské státy se ocitly náhle bez podpory ze zahraničí a vnitřní nesvornost mohla být překlenuta jen hrozbou akutního nebezpečí; to však v dané situaci muselo skončit jen katastrofou.

Saláhuddín se neukvapoval. Zajistil si dlouholetými příměřími klid zbraní a systematicky rozšiřoval svou říši, budoval její správu, zveleboval její hospodářství, vytvářel novou armádu a silné loďstvo. Čekal jen na vhodný okamžik, aby protivníkovi zasadil rozhodující úder. Příležitost se naskytla na konci roku 1186.

Kníže Reynald de Châtillon, vládce Keraku, přepadl karavanu směřující do Damašku a odmítl vydat zajatce. Toto flagrantní porušení příměří bylo více než dostatečným důvodem k vyhlášení svaté války.

Ve franském táboře došlo k rychlému a povrchnímu smíru mezi stranami, ale vinou špatně zastíraného záští se král rozhodl přijmout radu některých svých straníků a vydal rozkaz k riskantnímu přechodu přes vyprahlou galilejskou planinu na pomoc Tiberiadě, kterou Salá-

huddín obléhal. Nedaleko od tohoto města, u vsi Lúbija, v místě zvaném Hittín, byl král 3. července 1187 s celou svou armádou a svými velmoži, velmistry řádů a rytíři, obklíčen Saláhuddínovými vojsky. Následujícího dne se rozpoutala bitva, v níž křižákům šlo o všechno. Skončila pro ně katastrofální porážkou. Křižácké vojsko bylo rozprášeno. Kdo nepadl, byl zajat. Také král a téměř všichni rytíři padli do zajetí. Kníže Reynald a řádoví rytíři byli popraveni, zajatí prostí bojovníci byli pobiti nebo prodáni do otroctví.

Saláhuddín zahájil rychlou ofenzívu proti nechráněným městům, především proti přístavům. Obsadil Bejrút, Sidon, Hajfu, 'Akku, Caesareu, Jaffu a 'Askalán, a hrady a města ve unitrozemí, které oblehl, se mu rychle vzdávaly. Jen pohraniční hrady vzdorovaly déle. Po krátkém obležení padl 2. října 1187 také Jeruzalém. Jeho obyvatelé byli vzati do zajetí a mohli se vykoupit a stejně jako jiní propuštění zajatci se měli odebrat do Tyru a odtud odplout do Evropy.

Jeruzalémské království přestalo existovat, první kapitola dějin křižáckých států, doba jejich zenitu, skončila.

Když v roce 1191 připlula k obležené 'Akce třetí křižová výprava, kterou vedl francouzský král Filip II. August s anglickým králem Richardem Lví srdce, začala se kapitola nová. Ta vyplnila následujících sto let marným úsilím západních křesťanů obnovit bývalé křižácké državy či ubránit jejich zbytky před muslimy, tu energičtěji, tu chaběji dotírajícími. Přestože po třetí výpravě následovaly další, žádná z nich neskončila trvalejším úspěchem a žádná z nich se nemohla srovnávat ani rozsahem, ani opravdovostí s první.

Nad bystře tekoucím proudem Orontu se v rozpáleném vzduchu zvedá skalnatý ostroh. Řeka, kterou Arabové pro její prudké jarní vody nazývají „Nezkrotnou“ — al-‘Ásí, jej obtéká ze tří stran. Přibližuje se z jihu z údolí sevřeného holými horami a naráží náhle na svahy, které jí stojí v cestě a nutí ji obrátit se k západu a pak hned zase zpátky k jihu. Pak se údolí náhle rozevírá do volné stepi, kudy si řeka razí volným proudem cestu na severozápad a pozvolna se stáčí ostřeji k severu. Z nejbližšího syrského města, z Hamá, je sem jen něco málo přes dvacet kilometrů. Skalnatý hřbet, kolem něhož se řeka ovíjí, lemují na vrcholku zříceniny hradeb a věží. Vstup do zřícenin otevírá hranatá věž s mohutnou branou. K té se přichází po klenutém mostě, kdysi přerušeném dřevěným padacím mostem. Uvnitř hradeb stojí příbytky obyvatel dnešní vesničky Sédžaru. Na břehu řeky stojí zbytky opevněného kamenného mostu, který spojoval hrad a podhradí s druhým břehem.

Tato přírodní turz byla odedávna osídlena. Dobře chráněné místo střežilo cestu vedoucí do syrského vnitrozemí. Útočník ze severu mohl do Sýrie uniknout dvěma cestami: buď postupovat od severu podél mořského pobřeží pod západními svahy Nusajríjských hor a Libanonu, nebo uniknout proti proudu Orontu do vnitra země. V tomto případě narazil pod Nusajríjskými horami v orontském údolí na dvě opevněná místa: na Apameu, arabskou Afámiji, a na hrad ležící od ní asi 20 kilometrů na jihovýchod a zvedající se nad ohybem řeky. Za ním teprve se otevírala volná cesta do Hamá, Homsu, Ba‘albakku a do Damašku. Také dobyvatelé postupující z jihu museli na tento opevněný bod narazit;

za ním byla volná cesta k severu a na severovýchod — do Antiochie a do Halabu.

Strategický význam místa způsobil, že o ně měli stejně veliký zájem jak dobyvatelé, tak i napadení. Proto o něm hovoří již nápisy faraónů Tuthmose III. a Amenhotepa II., které je nazývají Senzar či Sezar. Píší o něm historikové řečtí pod názvem Sizara; byzantské zprávy, které o něm hovoří, je nazývají Sezer. Arabové se tohoto místa, které nazývají Šajzar, zmocnili již v prvních letech svých výbojů, v roce 641.

Když do Sýrie přišli křižáci, postupovali k jihu též údolím Orontu. Opanovali Afámíji i velkou část okolního kraje na východním břehu Orontu. Šajzarské skalní hnízdo, ležící na západním břehu, nedobyli ani při prvním náporu, ani v pozdějších kampaních. Šajzar, či Caesarea ad Orontem, jak ho křižáčtí kronikáři nazývají, zůstal v muslimských rukou.

V prvním půlstoletí latinských států na Východě vládl na tomto hradě a nad okolním krajem rod Munkizovců. Byl to čistě arabský rod a odvozoval svůj původ od kmene Kinána. Jejich příchod do šajzarského kraje se datuje do první čtvrtiny 11. století. V roce 1025 obdrželi od halabského místodržícího údělné území na východním břehu Orontu severozápadně od Hamá v těsné blízkosti oblasti, které se v roce 999 zmocnili Byzantinci. Úkolem Munkizovců bylo chránit své léno a plnit posvátný úkol muslimského knížete — válkou s nevěřícími rozšiřovat území islámu a tím zvětšovat i rozsah svých údělných držav. Tuto povinnost Munkizovci dobře plnili. V městečku Kafartáb vládl kolem roku 1041 emír Mukallad, který snad byl totožný s emírem Abú'l-Mutauvadžem Mukalladem ibn Nasr ibn Munkiz, jenž dal pod

Šajzarem postavit turz u mostu, aby ještě více stísnil tamní byzantskou posádku. Šajzar však zůstal v byzantských rukou až do roku 1081, kdy se emíru 'Izzuddaulovi 'Alímu ibn Mukallad podařilo vypudit byzantskou posádku. Od onoho data se Šajzar stal centrem munkizovské moci v kraji severně a severozápadně od Hamá, a Munkizovci ovládnutím tohoto hradu nepochybně získali na významu. Když emír 'Alí v následujícím roce zemřel, ujal se vlády jeho nejstarší syn 'Izzuddaula Abú'l-Murhaf Nasr. Obratnou diplomacií spíše než mocí zbraní zvětšil tento mírumilovný a umění podporující vladař své panství tak, že kromě kraje kolem Šajzaru, Afámije a Kafartáb zahrnovalo i západní svahy Nusajríjských hor a pobřežní roviny s přístavem Lázikíjí. V tomto rozsahu však munkizovské panství dlouho nezůstalo. Emír Nasr neváhal postoupit bez odporu většinu svého území sultánu Malikšáhovi, když jej k tomu vyzval. Rázem se tak vláda Munkizovců omezila na samotný Šajzar a jeho nejbližší okolí. V tomto stavu zastihla Munkizovce první křížová výprava.

V Šajzaru žil celý munkizovský rod. Kromě vladařovy rodiny zde žili se svými rodinami oba jeho mladší bratři, Muršid a Sultán, a další vzdálenější příbuzní.

Staršímu z obou vladařových bratří, Muršidovi, se 4. července 1096 narodil prvorozený syn. Dostal jméno Usáma. Nikdo netušil, že se na podzim téhož roku v daleké Evropě započne tažení, které natrvalo hluboce ovlivní život všech obyvatel hradu.

Právě když křížáci obléhali Antiochii a zakládali svou moc v severní Sýrii, zemřel emír Nasr. Nezanechal žádných mužských potomků a tak vláda na Šajzaru přešla do rukou emíra Madžduddína Abú Salámy

Muršida. Emír Muršid byl především zbožný muslim a vášnivý lovec a nijak netoužil po moci. Tento život v ústraní lépe vyhovoval jeho povaze, a tak postoupil svá práva mladšímu bratru 'Izzuddínu Abú'l-'Asákir Sultánovi.

Emír Sultán vládl v Šajzaru 56 let. Během jeho vlády byl hrad cílem mnoha útoků okolních muslimských vládců — emírů z Hamá, Homsu, Halabu — či ismá'ilitů a křižáků. Z nich především knížata antiochijská se mnohokrát pokoušela náhlým přepadem či vytrvalým obléháním Šajzaru se zmocnit. Také byzantský císař Jan Komnénos se v roce 1138 pokusil dobýt hradu pomocí těžkých obléhacích strojů, které jej nepřetržitě bombardovaly deset dnů. Turdost hradu a vytrvalost a obratnost jeho obránců přiměly nakonec i tyto útočníky, aby odešli s nepořízenou. Emír Sultán tyto útoky nejen dokázal úspěšně odrážet, nýbrž je také, jak mu to síly dovolovaly, uměl oplácet. Útočil se svými bojovníky na Afámíji, na Kafartáb a jeho vojáci a sedláci z jeho vsí a beduíni z jeho území plenili křižácká pole a vesnice. Připojoval se se svými oddíly také ke společným vojenským akcím organizovaným syrskými knížaty proti křižákům.

Již od svých patnácti let se na těchto bojích podílel aktivně i Usáma společně s ostatními příbuznými. Poprvé v roce 1110, když kníže Tancred z Antiochie Šajzar oblehl. Tehdy Usáma uviděl i vojska seldžückého sultána Muhammada šáha, přispěchavší Šajzaru na pomoc pod vedením maršálka Maudúda. O tři roky později bránil svůj rodný hrad před útokem ismá'ilitů. Zanedlouho potom, počínaje rokem 1119, jej strýc pověřoval vedením samostatných vojenských akcí. Emír Sultán však poznenáhlu počal měnit svůj vztah

k nejstaršímu synovci a pravděpodobně též k ostatním bratrovým synům, když se mu v době, kdy Usáma již vospěl ve zkušeného bojovníka, narodili vlastní synové. Tehdy se vzdal myšlenky, že by po něm vládu měl převzít jeho oblíbený synovec Usáma, a pojal rozhodnutí zajistit nástupnictví vlastním synům. Usáma si této změny byl dobře vědom a tak v roce 1129 Šajzar opustil, aby nabyl zkušeností v cizích službách. Celých devět dalších let, během nichž občas zajížděl na Šajzar, prožil v družině atabeka Zenkiho.

V roce 1137 zemřel v 69 letech Usámův otec. Napjatý poměr mezi Sultánem a Muršidem a jeho syny zůstal během Muršidova života víceméně zastřen a k otevřenému rozkolu, navzdory příbuzenským intrikám, nedošlo. Po otcově smrti se hlavou jeho rodiny stal Usáma. Tím se stal také druhou osobou v munkizovském rodě a na Šajzaru, hned po emíru Sultánovi. Jeho zkušenosti válečníka a styky a známosti získané u dvora atabeka Zenkiho mu jistě dodávaly značnou autoritu. Nechtěl-li se emír Sultán vzdát svého rozhodnutí, že předá Šajzar svým synům, musel se nyní energicky a co nejrychleji zbavit Usámy. Ohled na staršího bratra teď už mít nemusel. Když na jaře 1138 přijel Usáma s pomocí pro obležený Šajzar, byli oblehatelé už pryč, a jemu samotnému se dostalo asi málo vlídného přijetí. Jeho příjezd již tak dost vyhrocené rodinné poměry jen ještě zhoršil, a proto zakrátko potom opouští Usáma i se svou matkou a třemi bratry, Muhammadem, 'Alím a Munkizem, Šajzar.

Bratři se vydali do Halabu k atabeku Zenkímu a žádali jej o pomoc proti strýci. Atabek neměl čas ani chuť rovnat rodinné spory na Šajzaru. Obával se, že podobný

krok by mohl přimět šajzarského emíra k reakci na Šajzaru sice neslýchané, mezi syrskými emíry strachujícími se o svou samostatnost však běžné — ke spolku s křižáky. A tak šajzarským vyhnancům nezbylo než hledat živobytí v cizích službách. Ani Usáma, ani žádný z jeho bratrů se do rodného hradu již nikdy nevrátil.

Když Muršidovi synové nenalezli sluchu u Zenkího, zamířili k jeho hlavnímu soupeři v Sýrii, k damašskému dvoru Böriouců. Zde se jim dostalo vlídného přijetí jak u atabeka Šihábuddína Mahmúda, tak i u jeho vezíra Mu'ínuddína Onura. Když atabek Zenkí ohrožoval Damašek v roce 1139—1140 pod záminkou, že chce pomstít vraždu atabeka Mahmúda, navázal atabek Muhammad a vezír Onur za aktivní účasti Usámovy spojenecký svazek s jeruzalémským králem Fulkem. Zenkí tím byl přinucen k ústupu a Usámovi umožnily mírové vztahy mezi Damaškem a Jeruzalémem blíže se seznámit s Franky. V doprovodu emíra Onura i sám při různých diplomatických posláních procestoval v letech 1140 až 1143 jeruzalémské království. Kromě Jeruzaléma navštívil také 'Akku, Nábulus, Sabastíji, Hajfu a Tiberiadu. Během této doby navázal také mnoho osobních přátelských styků s křižáckými rytíři a se členy rytířských řádů, především s Templáři. Usáma byl zřejmě člověkem neklidného ducha, který uměl snadno získat sympatie, nedovedl si je však udržet. Tato vlastnost se projevila poprvé v Damašku a provázela jej po celý život. Nepochybně měl na tom vinu i jeho sklon k pletichaření a politikaření, který se mu poprvé nevyplatil také v Damašku. V době, kdy jeho příznivec vezír Onur držel pevně ve svých rukou otěže vlády místo mladistvého vladaře Mudžíruddína Abaka (od roku 1140), začal se

Usáma příliš otevřeně vměšovat do damašských záležitostí. Vláda cizinců — Turků Onura a Abaka a ze severu přistěhovalého Usámy — vyvolala mezi damašskými patricií opozici a ta jí pod heslem „Damašek Damašským“ vyhlásila boj. Emír Onur, aby se vyhnul otevřenému střetnutí, které by ho stálo nejen úřad, nýbrž jistě i život, se rozhodl raději obětovat Usámu a požádat jej, aby opustil Damašek.

Po šesti letech se Usáma znovu ocitl bez domova. Zamířil do Egypta, k fátimovskému dvoru. Doufal, že tam najde laskavé přijetí, neboť tu svého času působil jeho strýc Abú'l-Mutauvadž Mukallad. Skutečně se mu od chalífy al-Háfize dostalo velice milostivého přijetí a zdálo se, že Usáma nalezne v Egyptě trvalé útočiště. Díky chalífově přízni získal Usáma vlivné postavení a nepochybně se záhy stal jednou z významných osobností palácového zákulisí. Neklidné poměry u dvora, soupeření dvořanů o vliv na chalífu, vojenské vzpoury, propukající jako následky těchto palácových intrik, byly ovšem pro neklidného Usámu neobyčejně vítaným prostředím. Jeho vliv nepochybně ještě stoupl po nastoupení chalífy az-Záfira v roce 1149. Tenkrát nepochybně přispěl k vítězství Ibn as-Sallára nad chalífovým vezírem Ibn Masálem a zasloužil se významně o to, že Ibn as-Sallár se stal vezírem. Z jeho příkazu odcestoval Usáma v roce 1150 v čele delegace k atabeku Núruddínovi s úkolem přimět jej k útoku na Tiberiadu, aby egyptské vojsko mohlo uvolnit kruh kolem 'Askalánu a pokusit se o dobytí Ghazzy. Núruddín byl zaměstnán obléháním Damašku, jehož unitropolitické poměry mu po smrti vezíra Onura v roce 1149 dávaly naději, že by se ho mohl zmocnit, a nebyl ochoten mu vyhovět. Proto

se Usáma sám a s narychlo naverbovanými vojáky vydal přes franské území k obleženému 'Askalánu. Když jej pak Ibn as-Sallár povolal zpět, opustil 'Askalán, kde zůstal jeho mladší bratr 'Alí. Ten zakrátko nato v boji s křižáky padl.

Po návratu do Káhiry se Usáma v roce 1153 zapletl do spiknutí proti Ibn as-Sallárovi, v jehož čele stál vezírův nevlastní syn 'Abbás. Za přispění chalífy a jistě i za Usámovy účasti byl Ibn as-Sallár zavražděn a 'Abbás jmenován vezírem. Nepochybně byl Usáma aktivním činitelem též ve spiknutí, které na začátku roku 1154 zosnoval nový vezír se svým synem proti chalífovi. Chalífa, který původně chtěl vezírova syna použít jako nástroje k odstranění vezíra, byl spiklenci úkladně zavražděn. Po vyhlášení nového chalífy byli povražděni také bratři mrtvého chalífy. Tato královražda učinila pro spiklence — 'Abbáse a Usámu — egyptskou půdu nesnesitelně horkou. Hrozilo, že v zemi vypukne válka. Proti vrahům se zvedla vysoká vlna odporu v paláci i v provinciích. Ke Káhiře se z Horního Egypta blížil se svými oddíly emír Talá'i' ibn Ruzzík. Ve velikém spěchu opustili 'Abbás s Usámou Káhiru a Egypt a spěchali žádat atabeka Núruddína o pomoc.

Pletichářská povaha opět připravila Usámu o přístřeší. Štěstím pro něho bylo, že jeho egyptští druhové, především vezír 'Abbás a jeho syn, cestou zahynuli či padli do křižáckého zajetí, a tak se mohl před Núruddínem objevit sám. Ku prospěchu mu byla i jeho dvojakost: bez rozpaků udržoval dobré styky i s 'Abbásovým soupeřem, emírem Talá'i'em. Dobré vztahy s emírem Talá'i'em mu dávaly naději, že po smrti svého už ne-

pohodlného příznivce 'Abbáse se bude moci zase snadno vrátit do Egypta.

Atabek Núruddín, který si Usámy zřejmě vážil a jehož oblibu si Usáma uměl získat, odvrátil ho od tohoto záměru. Když se Núruddínovi podařilo získat pro Usámovu rodinu od jeruzalémského krále Balduina III. záruku bezpečného průjezdu křižáckým územím, nic již Usámovi nebránilo, aby setrval u dvora tohoto vladaře. Snad mu na mysli tanula i představa, že při nějaké vhodné příležitosti by se mohl vrátit do Šajzaru. V roce 1155 se shledal se svou rodinou, když se vracel z výpravy proti konijskému sultánu Kilidž Arslanovi II. Radost ze shledání kalila ztráta celého majetku, který navrátilci s sebou vezli; při přistání byla jejich loď potopena, vydrancována, cestující o všechno oloupeni. To byla jedna z nejtěžších ran, které osud Usámovi zasadil. Druhou těžkou ranou byla pro něho zpráva, že při katastrofálním zemětřesení, které v létě roku 1157 postihlo město Hamá a jeho široké okolí, byl zničen i nedobytný hrad Šajzar a že v jeho troskách zahynuli všichni Munkizovci, kteří se na Šajzar právě sjeli k rodinné slavnosti. V troskách zahynul i vládce hradu, emír Muhammad ibn Sultán. Krátce nato, v roce 1160, vykonal Usáma pouť do Mekky a přes Irák a Baghdád se vrátil zpět do Damašku. V roce 1162 se připojil k Núruddínově výpravě proti antiochijské pevnosti Hárím. Účastnil se pravděpodobně i neúspěšného obležení Tripolisu v následujícím roce a v roce 1164 byl přítomen konečnému dobytí Hárimu. Při obléhání tohoto města se seznámil s emírem Kara Arslanem, artukovským vládcem v Hisn Kajfá a Dijár Bakru a ihned po skončení kampaně s ním odcestoval do jeho sídla. Usáma se vyžíval v lovu

a v literární činnosti. Vědomí blížícího se konce jej přivádí k zamyšlení nad vlastním životem, nad životem vůbec, nad příčinami bytí. Když po smrti jeho příznivce v roce 1174 nastoupil jeho syn Muhammad ibn Kara Arslan, nastala pro něho krušná doba. Mladý vladař dal stárnoucímu muži jasně najevo, že je na obtíž.

Do smutně uplyvajících času zasvitla náhle nová naděje. K Usámovi se donesly zvěsti o pádu Fátimovců, o úžasné kariéře emíra Saláhuddína, jež Usáma znal z Damašku jako mladého synovce emíra Širkúha, damašského místodržícího v padesátých letech. K tomuto mladému vládci Egypta upjal nyní Usáma své naděje. Ještě před rokem 1174 k němu vypravil svého syna Murhafa, aby mu předal báseň, kterou na jeho oslavu složil, a prosbu, zda by v jeho blízkosti mohl prodlévat. Murhafovi se dostalo vlídného přijetí, o Usámově příchodu do Egypta však nemohlo být ani řeči. Jeho památka byla spojena s příliš tragickými událostmi. Murhafovi se dostalo jen asi ujištění, že při nejbližší příležitosti bude prosbě jeho otce vyhověno. Tato příležitost se naskytla v roce 1174, když Saláhuddín po Núruddínově smrti opanoval Damašek. Usáma tam bez prodlení dospíšil, aby pln bezmezného obdivu vzdal hold velikému sultánovi. Ten jej nejen uctivě a vřele přijal, nýbrž jej i bohatě obdaroval a zajistil mu doživotní příjem z léna nedaleko Šajzaru. V blízkosti energického vládce dostal nový elán. Usáмова literární činnost, podporovaná bohatým kulturním životem v Damašku i u Saláhuddínova dvora, se dále rozvíjela.

Idyla však neměla dlouhého trvání. V roce 1176 Saláhuddínovy city k Usámovi náhle ochladly. Příčina není známa. Usáma se uchýlil znovu do stařecké samoty.

Stále více žije vzpomínkami, dává jim literární podobu. V opuštěnosti, byť hmotně dobře zajištěn, strávil Usáma ve svém damažském domě ještě dvanáct let. Po vítězství u Hittínu a po dobytí Jeruzaléma se ještě jednou pokusil na sebe upozornit sultána básní oslavující jeho světodějná vítězství. Báseň zapadla bez účinku. Pro staříckého básníka-rytiře neměl prací zavalený sultán čas ani neměl chuť dopřávat mu sluchu. Sklíčen stářím a samotou, obklopen vzpomínkami a steskem, s duší naplněnou pokorou a nadějí v odplatu na onom světě, Usáma zemřel 16. listopadu roku 1188 po více než 93 let trvajícím životě.

Usáma byl mužem své doby. Byl zkušený, odvážný válečník, proslulý již ve své době, a v pozdějších dobách přímo symbol statečnosti a neohroženosti. Byl to lstivý bojovník, připravený napřáhnout zbraň proti každému, kdo by jej ohrožoval, ale ochotný spojit se s každým, od koho mu plynul větší zisk. Byl intrikán, i když asi méně úspěšný než jiní, ale sám se ke svým pletichám nehlásí — je pohoršen krvavým zúčtováním s chalífou al-Háfizem a jeho bratry, třebaže podle přesvědčení historiků byl právě on jedním z jeho hlavních iniciátorů.

Způsob života, který Usáma a mnoho jemu podobných vedl ve vojsku či u dvora, nebyl navzdory své drsnosti a syrovosti neslučitelný se vzděláním, s uměleckým vkusem, s uměleckou či vědeckou činností. Naopak vzdělanost ve vědách, především náboženských, v jazyce a v literatuře, schopnost kultivovaného vyjadřování, znalost dějin, schopnost básnické improvizace patřily k nezbytnému vybavení každého, kdo chtěl v životě něčeho dosáhnout. Je proto přirozené, že i Usámovi se

spolu s výchovou vojenskou dostalo pečlivého vzdělání literárního. Pod otcovým vedením studoval spolu s bratry Korán. Úctu ke knize jako dílu grafického umění mu vštípil také jeho otec, zaujatý kaligraf.

Emír Usáma však nebyl jen sběratelem a čtenářem literárních děl. Byl i sám literárně činný a zanechal pozdějším generacím asi deset prozaických spisů a sbírku básní. Bohužel se z nich do našich dnů nezachovalo více než necelá polovina; z některých známe jen jejich tituly, z jiných se zachovaly také krátké úryvky, z těch ale často nemůžeme ani poznat, o jaký žánr šlo či jaké bylo téma a zaměření díla.

Svou nevelikou sbírku básní začal Usáma vytvářet snad za svého pobytu v Hisn Kajfá a později ji až do smrti doplňoval. Básně jsou psány klasickou formou a drží se tradičních témat a užívají obvyklých rétorických obrátů a obrazů. Ve srovnání s jinými básníky té doby se jeho básnické nadání jeví jako vcelku průměrné.

Z jeho prozaických spisů se zachovaly čtyři.

Nejstarší je z nich snad příručka poetiky a rétoriky, Kitáb al-badí'. V jejích pětadvaceti kapitolách Usáma tradičním způsobem traktuje látku. Originalita se projevuje v tom, že rozbor je velice důkladný a podrobný a že autor přináší bohatý a hlavně nový dokladový materiál.

Druhá knížka, která se dožila našich dnů, je Kniha o holi, Kitáb al-'asá. V tomto drobném spisku je sebráno, co vyprávějí o holích proslulých osob báje a dějiny, počínaje holí Mojžíšovou a konče holí, o níž se opíral při chůzi starý Usáma.

Mnohem rozsáhlejší je další spis, který Usáma nazval Knihou sídlišť a příbytků, Kitáb al-manázil va'd-dijár. Je to básnická antologie, v níž jsou ukázky z básní

řazeny tematicky podle obrazů, které v jazyce arabských básníků vyjadřovaly stesk po minulém štěstí.

Usáma nebyl v této literární činnosti originálním tvůrcem. Jeho spisy, alespoň ty, které jsme uvedli, jsou kompilace, i když mají původní základní ideu. Obě posledně jmenovaná díla jsou pracemi stářím zkrušeného muže, Kniha sídlišť a příbytků pak vyjadřuje neobvyklým způsobem Usámův smutek nad ztracenou vlastí, rodinou, nad vlastní opuštěností.

Usámův význam pro dějiny arabského přsemnictví by byl asi zcela zanedbatelný, kdyby napsal jen tato díla. Jedno jeho dílo však mu zajistilo trvalé místo v arabské literatuře. Je to kniha, kterou nazval Kitáb al-i'tibár, a její název bychom mohli převést do češtiny jako „Kniha zkušeností“ či „Kniha poučných a paměťhodných příkladů“.

Samotný název dává tušit, že jde o dílo didaktické. Jeho autor jím také skutečně sledoval cíl čtenáře poučit. Nezamýšlel však mu poskytnout nějaké odborné poznatky, nýbrž na příbězích, které sám prožil či od jiných lidí slyšel vyprávět, chtěl mu dát určité praktické rady, sdělit mu některé své zkušenosti a ovlivnit jej svým nazíráním na život.

Jako snad většina jeho děl vznikla asi i tato kniha na konci Usáмова života. Není známo — a ani ze samotné knihy nelze poznat — kdy na ní začal pracovat. Víme jen, že ji doplňoval ještě v Damašku, když se blížil k devadesátce. Lze předpokládat, že ji začal redigovat již za pobytu v Hisn Kajfá. Je to tedy dílo starce, který v něm na papír zachycuje vzpomínky, v nichž ožívuje

svůj uplynulý život, obzírá jej a shrnuje a vzpomínkami se snaží přehlušit stařeckou bídu a osamělost. V nich se snaží odhalit svou životní jistotu, Boha, který jej vedl po celý život a který jej nepochybně dovede bezpečně až na konec cesty života. Tuto jistotu, pevnou důvěru v nutné uskutečnění neoblomného, leč moudrého božího úradku, před jehož naplněním není možno uniknout ani sebevětší opatrností či nejlehkomyslnějším hazardérstvím, chce Usáma vštípit také čtenáři. To je hlavní spodní tón knihy a v něm tkví její duchovní poslání.

Je nesnadno říci, podle jakého plánu kniha vznikala, měla-li nějakou úže vymezenou ideu kromě té, o níž jsme právě hovořili. Jestliže měla, pak ji tedy zastřela a rozleptala autorova vypravěčská vášeň. Tato uvolněnost na druhé straně způsobuje, že z knihy vyustává před námi její autor přímo, nezastřen žádným schématem. „Kniha zkušeností“ je bezprostředním obrazem svého autora, toť sám Munkizovec Usáma.

Nemáme nejmenšího práva pohlížet na jeho knihu jako na historiografické dílo. Může sice sloužit jako historický pramen, avšak její význam tkví hlavně v ojedinelé bezprostřednosti, která jí propůjčuje charakter autentického svědectví o době.

V popředí vzpomínek stojí především jeho otec a strýc. Z příběhů, které o otci vypráví, zjevuje se před námi plasticky postava velmože 12. století — muže hrdého, odvážného a energického válečníka posetého ranami, jenž byl přitom zbožným a hluboce věřícím muslimem. Stejně krásný je i obraz strýce, emíra Sultána.

Z žen, které byly Usámovi nejbližší, je to jeho matka, sestry a babička. Jsou to ženy moudré a zkušené, připravené podívat se pravdě přímo do očí, skutečné

„ženy mužů“, ochotné obětovat pro čest bez váhání i svůj život.

Nalezneme zde i portréty křižáckých rytířů. Mezi Franky měl Usáma „mnoho přátel“, někteří jej oslovovali jako svého bratra. Na Šajzar přijížděli i franští rytíři, aby zblízka spatřili ty, s nimiž nedávno bojovali, aby jim vyslovili uznání nad jejich válečnickými výkony.

Přes tyto své poměrně dobré styky s křižáky jimi Usáma pohrdá. Ač plně uznává jejich statečnost, postrádá u nich smysl pro čest. Tento nedostatek základní vlastnosti, která z člověka teprve činí skutečného člověka, dovozuje z toho, že nejsou žárliví na ženy.

Z tohoto úsudku o evropských vetřelcích vystupuje také Usáma sám. Jeho podobizna je snad méně objektivní než portréty osob, jež rozpoznává v zrcadle svých vzpomínek. V některých případech se totiž zdá, jako by se pokoušel o sebeobranu, o vyvrácení určitých pověstí, které o něm kolovaly. Pro posouzení, jak dalece měl čisté svědomí, je stejně důležité i to, co Usáma zřejmě potlačuje. Ani slovo neřekne přímo o příčinách svého odchodu z Damašku v roce 1144, o své úloze při uzavření spolku mezi Bōriouci a jeruzalémským královstvím, o svých cestách po Palestině...

Jak jsme se zmínili, je Usáмова kniha jedinečným dílem v arabském písemnictví. Vzdáleně se jí podobají jen autobiografické zpovědi některých arabských autorů, jako al-Ghazálího (zemř. 1111), 'Umáry al-Jamaního (zemř. 1175), Ibn al-Džauzího (zemř. 1201) a rozsáhlá autobiografie Ibn Chaldúnova (zemř. 1406). Svou formou, volně řazenými příběhy, i svým obsahem —

neboť to není autobiografie v pravém slova smyslu — je to kniha ojedinělá. Její jedinečnost však nepramení jen z těchto hledisek. V arabské literatuře není druhá kniha tolik prosycená moudrým a shovívavým humorem, laskavým úsměvem, třeba nad hloupou smůlou, která se někdy člověku přilepí na paty, nad „schválnostmi osudu“. Snad jen některé příběhy z al-Džáhizových „Lakomců“ se mohou měřit s Usámovými historkami. Nikdy však nedosahují jejich lehkosti a bezprostřednosti.

Půvab Usámových příběhů není jen v jejich obsahu. Jsou psány svěžím, živým jazykem, který při své úspornosti je velice působivý a plastický. Živost a dramatickosti vyprávění zvyšují hojné dialogy, které se někdy dosti přibližují hovorové řeči lidové, třebaže dodržují zásady spisovného jazyka. Výjimečně užívá Usáma jinak běžné rýmované prózy, jejíž literární využití v jeho době dosahovalo svých vrcholů především v literatuře krásné a vzdělávací, v historiografii a epistolografii.

Pokud jde o vnitřní uspořádání knihy, je nutno především říci, že jedinému existujícímu rukopisu, který v roce 1880 v rukopisných sbírkách Escorialu objevil francouzský arabista Hartwig Derenbourg, chybí začátek. Neznáme tedy předmluvu, v níž Usáma pravděpodobně podal výklad své metody a zdůvodnil ji. V chybějící části, kterou tvoří asi 21 list, je také většina prvního oddílu knihy, kde jsou příběhy řazeny chronologicky. Po tomto oddílu následuje druhý, mnohem rozsáhlejší, který postrádá nějaký zřetelný systém. Tento oddíl končí oslavou sultána Saláhuddína. Zde pravděpodobně Usáma minil svou knihu ukončit, neboť ji opatřil obvyklým stručným

závěrem. Později k ní připojil dodatek složený z příběhů, které mu byly drahé a které chtěl zachránit před zapomenutím.

„Kniha zkušeností“ se zachovala v jediném rukopise. Je zřejmě velice starý a je to opis z rukopisu, který psal Usámův pravnuček. Objevitel vydal text rukopisu tiskem v roce 1886 a pořídil z něho překlad do francouzštiny. Od té doby byly Usámovy paměti přeloženy do dalších světových jazyků. V roce 1905 vyšel německý překlad, který pořídil Georg Schumann. Je založen na Derenbourgově nedokonalé edici a opírá se o jeho překlad. Z téhož vydání, avšak mnohem kritičtěji, vycházel překlad do ruštiny, který pod titulem „Kniga nazidanija“ vydal v roce 1922 M. A. Sal'je a který doprovodil předmluvou I. Ju. Kračkovskij; znovu tento překlad vyšel v roce 1958. Americký arabista Phillip Kh. Hitti vydal v roce 1930 nové, dokonalejší vydání arabského textu a z něho vycházel i jeho překlad do angličtiny. S titulem „Memoirs of an Arab-Syrian Gentleman“ vyšel v roce 1964 v Bejrútu přetisk tohoto anglického překladu.

Český překlad, který se nyní dostává čtenáři do rukou, je založen na arabském textu ve vydání Hittiho z roku 1930. Překladatel přihlížel kriticky ke všem existujícím překladům. Rozhodl se ponechat základní dělení knihy na tři části. Druhý díl první části překladatel shodně s Hittim rozdělil na úseky, které mají poněkud společné téma a ponechal těmto úsekům nadpisy, jaké uvádí Hitti.

Rudolf Veselý

ČÁST PRVNÍ